

Feljegyzések az időjárásról

Bodor Ádám: Verhovina madarai

„Pontosan tudni valamit, s főleg szemtanúnak lenni nem hoz szerencsét ezen a településen, ahol nemrég még a menetrendet is eltörölték” – olvassuk Angyalosi Gergely kritikájának Verhovinára vonatkozó megállapítását, amelyet egy metamorfózis szimptomájaként értelmez. Ugyanakkor a szerző korábbi munkáira is hivatkozva kijelenti: „Bodor Ádám ugyanis nagyon pontos, mondhatnám megbízható író.”¹ Ez a kettő számomra úgy kapcsolódik össze, hogy Bodor új regénye rajtunk, olvasóin méri le, hol tartunk a „metamorfózisban”. Vajon a *Verhovina madarainak* elolvasása után hányan tudnák felvázolni Jablonska Poljana és környéke térképét? Hányan tudnák felidézni viszonylag pontosan valamelyik regénybeli receptet, és hányan emlékeznének a vizek, illetve az időjárás minduntalan visszatérő leírásainak részleteire? Nem mintha az elbeszélés valamivel is akadályozna ebben, csak mert hajlamosak vagyunk úgy tekinteni rájuk, mint szimbolikus értékű, járulékos jelzésekre, amelyek sejtetik, aláfestik vagy couleur local-ként egészítik ki az eseményeket. Túl sokat bibelődni velük ugyanolyan haszontalannak és értelmetlennek tűnik, mint naponta megszámlálni a hóforrásokat, mintát venni a vízből, latolgatni a hozamot, vagy leolvasni és feljegyezni a folyóba állított mérőlécekről az állásokat. Ezúttal mégis érdemes behatóbban foglalkoznunk a vízfelügyeleti, meteorológiai és gasztronómiai feljegyzésekkel, mert nemcsak a regény főszereplői, hanem a narrátor számára is életbevágóak. Olyan tapasztalt feljegyzővel van dolgunk, aki pontosan követi a fény változásait, az olvadás neszezését, a köd felfeslését és sűrűsödését, a szelek irányát és az illatokét, a szivárványos páranylevek remegését és a hóforrások gőzfelhőinek

1 Angyalosi Gergely: A körzet metamorfózisa, *Élet és Irodalom*, 2011. LV., 50.

mozgását, csakúgy, mint a cakkos szélű lángos és a lebbencsleves elkészítésének mesterei fogásait. Jóllehet ezeknek a ciklikusan visszatérő, de konkrét megvalósulásukban mégis kiszámíthatatlan történeteknek csak egy részét hívjuk *időjárásnak*, Bodor narrátora nemcsak esetükben, hanem az emberi történetek meteorológusaként is az *időjárásáról* készít feljegyzéseket. Aki itt ír, nem megfejteti, nem is magyarázni kívánja, amit követ, hanem azon van, hogy „kimutatást készítsen” a történetéről. A látvány,² amit interjúiban és könyvbemutatókon gyakran emleget a szerző, a lehető legkonkrétabban megragadható tárgyi fogódzó ahhoz, amit épp megfoghatatlanságában kell tetten érniük.

A sokszori találkozás valamivel eltompíthatja vele szembeni érzékenységünket. Olvasókként talán úgy vagyunk a regényt behálózó meteorológiai, hidrológiai és gasztronómiai feljegyzésekkel, mint a Verhovinaiak a termálforrásokkal: annyira megszokták, hogy már nem is érzik a kénes bűzt, elcsodálkoznak a telepre érkezőkön, akik zsebkendőt csavarnak az orrukra, vagy azon, hogy a Velky Lucanar-i vásáron a szagukról ismerik meg őket. Azt gondolhatnánk, hogy Bodor regényeinek a *Szinisztra körzet* óta megszokott klímája ugyanígy olvasói érzékeinkbe ivódik, s könnyen eltompíthatja azokat. Csakhogy az észlelés gyakoriságával függ össze az is, amikor csak az hall vagy lát valamit, akinek „hozzászokott” a füle vagy a szeme. A Jablonka völgyében felfele kapaszkodó, de csak egy-két óra múlva érkező vonat járását nem mindenki tudja követni a kósza hangokból, hanem csak az, aki megtanult figyelni ezekre, és kieleződő hallását helyismeretével is össze tudja hangolni. Adam verhovinai feljegyzései nyilvánvalóan nem a megszokás, hanem a *hozzászokás* esetei, hiszen a telepen élő elbeszélő pontos feljegyzéseket készít a termálforrások gőzeinek illatáról is: „Jablonska Poljánát a Paltinsky rét hőforrásai övezik, a vizük amellet, hogy meleg, kotlós, gombaízű, kicsit sós és erősen kénes. [...] Más levegő itt nincs, minket a Paltinsky rét levegője éltet. [...] De megszoktuk, sorsunkat senkiével el nem cserélnénk.” (238)

Ebben a leírásban az a megtévesztő, hogy miközben a megszokás érzékekre tett hatását fejtegeti, a tompulást magát is úgy írja le, mint aki hozzászoktatta érzékeit az efféle történetek pon-

2 „Semmit nem látok előre, azt hiszem, nem is túl jó dolog mindent előre tudni. Nekem elég egy hely, egy táj hangulata, egy valamelyest rendhagyó morális környezet, ahol esetleg történni fog valami. Valami, ami művészi értékét tekintve jobbra csak az írás során alakul ki, amikor megjelennek azok a színek, szagok, süvöltő szelek, amire titokban számítok. Vagy nem jelennek meg. Ilyenkor jobb valami mással foglalkozni, például körül lehet nézni a piacokon.” Jánossy Lajos interjúja Bodor Ádámmal: *Bodor Ádám: Semmit nem látok előre*. <http://www.litera.hu/hirek/bodor-adam-semmit-nem-latok-elore> (letöltés: 2012. március 1.) Szegő János szerkesztővel a bemutatón folytatott beszélgetésből: „Úgyis az lesz a könyvből, amit az olvasó elképzel. És ez így van rendjén” – fogalmazott Bodor Ádám, majd hozzátette: azért ír, hogy „megajándékozza az olvasókat különféle látványokkal”. <http://multikult.transindex.ro/?hir=4922> (letöltés: 2012. március 1.)

tos követéséhez. Az otthonosság-érzés tehát egyfelől a folytonosan velünk történőnek *sorsként* elfogadásából adódik, de ugyanakkor a jártasságból is, amely ugyanazoknak a mozgástereknek az újra és újra bebarangolása révén képessé tesz, hogy az időjárásának látszólagos egyhangúságában annak pazar változatait is észrevegyük. Ez a titka annak, hogy az évtizedes távolságra megjelenő Bodor-regények – feltűnő hasonlóságuk dacára – érdeklődésre tarthatnak számot. Anatol Korkodus minden alkonyatkor bejár egy útvonalat számon tartott *forrásai*, örökös mérőlécei és szokványos kilátóhelyei mentén, s évek múltán is mindannyiszor talál feljegyezni valót. A történet „domináns”³ elbeszélője, Adam ennek, a kimutatásait szenvedélyesen végző vízfelügyeleti brigadérosnak (és a meteorológusi hivatás iránt már fiatal korában vonzódó szerzőnek⁴) a segédje, tanítványa és örököse. *Nevelt* fiaként nem „sorsszerűen” válik az utódjává, hanem mert – a Monor Gledin-i javítóból gyámság alá vett összes többi védencetől eltérően – eltanulta tőle a „mesterséget”.

Az időjárásában megkísérelt tájékozódásunkhoz hozzátartozik, hogy gyanakodni szoktunk arra, amit csak valaki más érzel, mi pedig nem. Mikor a telepre megérkező Daniel Vangyeluk valami fojtó bűzre panaszkodik, Adam azt válaszolja, hogy vizsgálta meg az orrát. (9) A terep felderítése, lefotózása végett érkező Gusty pedig, akitől megbízói ugyancsak pontos feljegyzéseket várnak, kétségbe vonja, hogy a lakantusz-bogarak érmékéhez hasonló csilingelése kihallatszik a hóforrásból. „Én azt tanultam, hogy a vízből nem jön ki semmiféle hang. Nem szeretném, ha palira venne.” Adam így válaszol: „Nem vagyunk egyformák. Akinek rossz a füle, lehet, hogy nem hallja.” (246) Merthogy ki-ki azt hallja, amit megtanult hallgatni. Nem elég az érzékek pusztán működése, gyakorlásra van szükség, hogy különleges érzékenységet fejlesszünk ki. Ez pedig egyfelől a figyelem kifinomultságát, másfelől a behallás veszélyét jelenti. Van olyan hang, ami úgy tartozik az erdőhöz, hogy akkor is hallja, aki hallani szokta, ha éppen nem hallatszik, pontosabban, amikor nem dönthető el, hogy hallatszik-e vagy sem: „messze, túl a Medwaya tisztásain már ébredtek a madarak. Először a kakasokat lehetett hallani, kattogásuk, mint egy üres templomban, visszahangzott a Néma erdő fatörzsei között, aztán a korai rigófütty is át- meg átszötte a távoli tisztásokat. De a hang ki tudja honnan, talán egy másik országból érkezhetett. Az is lehet, Hanku csak képzelődött.” (49) Az a határ, ahol a távoli kósza hang lehelet pianója még nem és már meghaladja az érzékek küszöbét, nem kitapintható.

3 Szendi Nóra: *Mesék a hatalomról, amit senki sem látott*. http://www.litera.hu/hirek/mesek_a_hatalomrol_amit_senki_sem_latott (letöltés: 2012. március 1.)

4 Bodor Ádám egy 2010-es író-olvasó találkozón beszélt erről a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem bölcsészkarán. Természetesen hegyi meteorológiai állomást képzelt el, csak visszariasztotta, hogy matematikából és fizikából kellett volna felvételiznie.

A *hozzászokott* fül és szem azonban azt is kétségtelenné teszi, hogy csak azok hallják vagy látják, amit mások nem, akik valamilyen konkrét gyakorlat révén hallgatják és nézik, amire figyelnek. Még akkor is, ha olykor nehezen vagy egyáltalán nem tudjuk eldönteni, hogy az ilyen gyakorlati ráhangolódás pontosan mit követ – egy tényleges hangot, látványt, illatot, vagy csak egy emléket, vágyat, álmoképzetet, esetleg ezektől különböző titokzatos megérzéseket? Miután Adam a billenő vagonba ültetett Kotzofan pópát legurítja a halálos lejtőn, egész este elkíséri egy hang: „Ahogy [az ellökött vagon] egyre gyorsul, és mint egy alagútban eltűnik a közeledő est ködében, körülöttem is megpendülnek, zümmögni, zengeni kezdenek a sínek. A bádogfedél is belerezeg az állomás fölött, nem szűnik később sem, s ahogy baktatok végig a Talpasok utcáján, fölöttem orgonaszó burája lebeg.” (185) Később a fogadóban – tárnicsgyökér-pálinkával dúsított römizés közben – újra visszatér ez a hang: „mintha szél kelne fel, az orgonaszó újra és újra végigsuhan az ablakokon. Vagy csak képzelődöm.” (uo.) Ezúttal az orgonaszó, akárcsak az ajándékba kapott kristálypohár bűgása az álom peremén (38), Adamon kívül nyilvánvalóan senki más számára nem hallható, de az ilyen hallucinatív történések „fenomenológiája” ugyanolyan precíz feljegyzések révén kerül elbeszélésre, mint a „kocsonyásan áttetsző hajnalok” fényei, merthogy ezekben is az idő járását követjük.

Eronim Mox szakácskönyvének talányos történetei csak azoknak jelentik a tájékozódás fogódzóit, akik megtanulják követni útmutatásaikat. „Mert a szakácskönyv csak kisebbik részében tartalmazott ételek készítésére vonatkozó utasításokat, a mezei és kerti növényekből készült fogások receptje után rendszerint egy-egy talányos történet következett Verhovina amúgy is ködös múltjából. Ezekben pedig a szemfüles olvasó számára bölcs útmutatások rejtettek nem várt események megértéséhez.” (98) Anatol Korkodus, majd pedig Adam is sokat gyakorol, míg a mesék – miként a könyv betűi – világítani kezdenek az olvasóval történő váratlan események homályában. Vannak, akik pusztá hóbortnak tartják a szakácskönyv állandó bújását, mint ahogy Anatol Korkodus sem hisz Aliwanka *varrónó* látomásainak, aki a görög sorsistennők utódja, de verhovinaiként mégsem a szálak szövögetése vagy elvarrása közben, hanem a vizek és nedvek mindenféle halmazállapotú mintázataiból jósol. A vízfelügyelő – legalábbis az esőben, harmatban, jégvirágban vagy a folyó gyűrűző örvényeiben – nem tudja követni az idő jövőbeli járását, s ezért Aliwanka tudására is gyanakszik, még akkor is, amikor jóslatai beteljesülnek. Merthogy – miként a szakácskönyv receptjeinek és meséinek szemfüles olvasásakor – itt is annak a rítusnak a begyakorlása szükségeltetik, amellyel a megfelelő módon tájékozódunk az idő járásában. Ennek hiányában Anatol Korkodus mondhatja azt, hogy a *varrónó* egyszerűen kitalálja a látomásait, de közben mégis fél a beteljesülésüktől. Mint ahogy a háromlábú

asszony története is „első hallásra átlátszó, bárgyú kis mesének tűnt, amelyet alighanem valamelyik elmés Czervensky eszelt ki, hogy a Jablonska forrásvidékét, Verhovinának ezt a kis csücskét tőlük senki el ne vitassa, az viszont bizonyos, hogy a kilenc hőforrás kristályfüggőnyei most is ott lebegnek a Paltin lejtői fölött, Háromlábú Szent Militzenta mohos kőszobra ott áll Jablonska Poljana közepén, október első szerdája pedig egész Verhovinán a vizek ünnepe.” (63) Anatol Korkodusról is mondhatjuk, hogy csak azért tekinti a szakácskönyvet Verhovina minden bölcsességének foglalataként, hogy szorult helyzetében legyen hová folyamodnia. De tény, hogy a szakácskönyv beleszól az idő járásába, s ahogy a legenda hőse ott van a telep közepén, a *Verhovina madarai* című regény is kézbe vehető, lapjain pedig recepteket és olyan talányos történeteket olvasunk Verhovina múltjáról és jelenéről, melyek Anatol Korkodus, illetve Adam olvasás- és írásgyakorlata folytán a végnapok változataiként válnak „jóslatokká”. Merthogy a mese is utasításokat ír elő valaminek az elvégzésére. Ahogy a szakácskönyvet nem elég érteni, hanem el is kell végezni, amit benne olvasunk, a mese és a regény „szemfüles” olvasása is feltételezi a *gyakorlást*. Nem azt, hogy a szöveg értelmezését utólag megvalósítsuk vagy érvényesítsük, hanem hogy az olvasás idejében ráhangolódjunk az írásgyakorlat ritmusára, beletanuljunk annak figyelemgesztusaiba. Csak így juthatunk el Bodor Ádám feljegyzéseiben is az idő járásáig.

Az emberek talányos történetei olykor *klímaváltozásként* zajlanak. A Czervenskyek elmenekülésével, akik a középkor óta birtokolták a vidéket, valami öröknek látszó rend foszlik szét hirtelen, hogy átadja helyét a végnapok szeszélyes változásainak, amelyekben a hatóságok színváltozásának és cserélődésének *évszakai* összefonódnak a helyi intézkedések és viszályok *folyásával*. A távoli hatóságok, akik valamikor megbízták Anatol Korkodus vízügyi brigadéros, folyton átalakulnak. Már rég nem azok olvassák jelentéseit és kimutatásait, akiknek írja azokat. A püspöki prokurátor átvedlik közegészségügyi prokurátorrá, az intendánst pedig már csak a mozgásáról lehet felismerni, mivel korábban mindig csak egyenruhában jelent meg, most pedig olyan civil szerelésben látják, ahogyan addig sohasem. Ráadásul már nem azokkal jön ünnepelni, akikkel máskor szokott. És ha Anatol Korkodus, akit összezavar ez a tarkaság, elmegy a hatósági székhelyre a dolgokat tisztázni, kiderül, hogy ott már nem is ismerik az általa felkeresni szándékozott tisztségbelieket és hivatalokat. Verhovinán csak abból lehet tudni, hogy éppen ki számít hatóságnak, hogy ki kit kér meg vagy utasít valamire, ki kihez kit küld stb. Van, mikor a prefektusnő és/vagy a tőle megkülönböztethetetlen lánya, máskor Anatol Korkodus vízfelügyeleti brigadéros, aztán Pochoriles vendéglős és az ügynökké avanzsált hivatali szolgálak, végül pedig szemmel láthatóan Adam dönt arról, hogy kivel mi legyen a telepen. Közben váratlanul feltűnő idegeknek szemmel tartott akciói sejtetik, hogy a helybeliek feje fölött

valakik már megalkudtak a környékre, és hozzáláttak ismeretlen terveik szerinti átalakításához, mindenekelőtt azok eliminálásával, akik a madaraktól eltérően nem akarnak érteni a távozásra ismételt felszólító eseményekből.

Így aztán csak az időjáráséhoz hasonló előjelekből, bonyodalmas kimutatásokból vagy legfeljebb titkos megérzések szerint lehet tájékozódni a végnapok történéseiben. Ennek ellenére a narrátor – Anatol Korkodushoz hasonlóan – mindvégig pontosan végzi a feljegyzéseit. A pusztá kintartáson túl ennek az a titka, hogy még a legtalányosabb történetekben is az idő járásának elemi ritmusát, a gesztusok meteorológiáját tárja fel. Az, hogy a fejezeteknek cím gyanánt (vagy helyett) emberi nevük van, arra is utal, hogy a végnapok a rájuk adott gyakorlati válasz révén alakulnak változatokká. Anatol Korkodus tudja az előjelekből, hogy hamarabb jön, amit későbbre várt, de mindvégig úgy végzi feljegyzéseit, „mintha nem az enyészetnek, hanem az örökkévalóságnak dolgozna” (40): nem menekül el, kivárja a történet végét (hiszen *adventista*). Pochoriles fogadós üresedő borospalackokból készít saját naptárat a végnapokra, de nem bírja kivárni a lejártát. Mikor már nem képes kiinni a soron következő poharat, önkezeléssel vet véget a várakozásnak. Aliwanka varrónő úgy előzi meg a végzetet, hogy még az előjelek feltűnése előtt megjósolja azt a titokzatos vizekből. Delfinát egy kóros szenvedély sodorja, melynek beteljesülése egyúttal a vég is. Klara Burszen a várakozásba hal bele, még mielőtt beteljesedne a sorsára vonatkozó jóslat. A köpönyegforgató, kancsal Balwinder, aki a mindenkori hatalomhoz szegődésben keresi a túlélést, Adam megállapítása szerint a színlelésbe pusztul bele. Augustinék, akik ítéletüket várják, nem bírják elviselni, hogy bedesztkázott, fogdává alakított otthonukból kikerülve *soha többé* ne hallják a Jablonka harsogását, és mégis legyen tovább. Akkor inkább csak a *soha többé*-t választják. Bűnüket is azért követik el, mert nem bírják ki, hogy a villámsújtotta gyerekek közül csak az övék ne éledjen fel *soha többé*. Nika Karanika mintha a vágy közeli, de folyton elhalasztódó beteljesülésével igyekezne elkerülni a véget, Danczura várandóssága viszont a háromlábú *Nikita*, avagy a kiszámíthatatlanul érkező végzet megszületéséhez vezet. Duhovnik, Kotzofan pópa, Stelian és Gusty a nem várt bosszú áldozatai, a végnapok iránti érzéketlenség idejük lejártát meglepetéssé változtatja. Fabritius egykori lelkészt, aki túléli az evangélikusok kihalását, folyton önmagából mozdítják ki a végnapok (talán innen a visszatérő „kiugrott” jelző): előbb a tiszteletbeli csendbiztos írnokává válik, majd Pochoriles örökösévé, végül róla, illetve önmagáról is teljesen elképzelhetetlen dolgokat visz véghez: folytonos biztatásra ugyan, de kitervezi és végrehajtja a rivális Stelian láncfűrészrel történő felaprítását, melyet egy kósza ötlet (az Adamé) már az első fejezetben megjósol.

Bodor regényében mégsem a végnapokkal szembeni viszonyulás-lehetőségek számbavétele a legfontosabb, feljegyzései

inkább azt követik, hogy az ilyen vagy olyan hozzájárulásokkal együtt *miként történik* a vég, amelyet Jablonska Poljanán újra meg újra egy reggel követ, vagy a rozsdafarkúak visszatérése. Egy múltból itt ragadt világ letűnésének egymásba kapcsolódó történeteiben voltaképpen a *soha többé* mégis sokféle lefolyásának hely- és vízrajzát nyújtja: az időparadoxonok, avagy az idő (borgesi) cáfolatainak újabb talányait. Mi történhet még azzal, ami már a kutyát sem érdekli? Milyen az, amikor elmúltak már azok az idők, amelyek még mindig tartanak? Miként és meddig marad fenn, ami örökre múlttá dermedt, mint a Czervenskyek jégbefagyott vízimalma vagy a hóforrás kék kristállyal bevont múmiái? Hogyan válhatnak letűnt történetek az utókor talányos meséivé Eronim Mox szakácskönyvében? Hiszen még a halál is jegyezhet fel eleven gesztusokat. A vízzel, majd jéggel elárasztott vízimalom egerei megpróbálnak az ablakon át kiúszni, míg bele nem ütköztek a remény sugaraival csábító üvegtáblákba. Menekülésük jégbefagyott élevenísege nemcsak egy macskát tud megviccelni, amikor mancsával odakap a múltat tőle elválasztó áttetsző jégburokhoz, hanem a golyószemekben reményt felfedező Adamot is, valahányszor eljut körútján a vízimalomig, avagy szemlélődésében a néhai szemek felcsillanó bizakodásához.

A tetten ért gesztusok nemcsak jeleznek, hanem impulzívok: feltűnnek, utasítanak, provokálnak, útbaigazítanak, próbára tesznek – alakítják az időjárást egy történésben. Sohasem csak egy hordozó közeg működéséhez, hanem a készítetéseikre rezonáló figyelemhez kötöttek. Az, hogy számunkra csak a figyelem játékában adatik idő, nem szűkíthető le a reflexió fenomenológiájára. A velünk történőhöz mindig hozzátartozik a tájékozódás etikája is: a kapcsolatteremtés konkrét gyakorlatainak kimeríthetetlen mozgásterei, beleértve, de nem kiemelve a reflexív viszonylétesítés rítusát is. Miért jegyez fel Bodor Ádám egy gesztust? Mert az idő járását lehet követni benne. A szamarak megnyírásában valakit elsiratnak, akinek már nem sok van hátra. A tengerimalac reszketésében a megölésre szántak sorsa lesz látványos pillanattól a végét várja, egyfolytában csak borzong és didereg, mert tudja, nem természetes halállal hal majd meg.” (32) És ha az állatok mocnásaiban olykor embereket ismerünk fel, a Daniel Vangyeluk orrából előtörő gőzcsóvák az *állati* meteorológiájába vezethetnek. Mert a Bodor-történetek igazi szereplői nem az egyének, hanem a gesztusok. Ezért kap ugyanolyan figyelmet egy később fel sem tűnő mellékszereplő pillanatnyi látványa, mint a folyamatosan az elbeszélés színpadán maradóké. És ezért kerülnek egymás helyére az emberi és állati mozdulatok. Nem mintha az írásgyakorlat valamilyen egyén fölötti vagy egyén alatti működést keresne, csak éppen nem tudatokat, szerepeket vagy funkciókat követ, hanem kizárólag mozduló és megszólaló szereplőkről készít feljegyzéseket, attól függetlenül is akár,

hogy „saját” gesztusaikban azonosíthatók-e vagy sem.⁵ Nem narratológiai következtelenségről van szó, ez is a meteorológus „szakszerű” tájékozódási gyakorlatával függ össze. Őt a múltban is mindig az éppen történő érdekli. És akármit is érez vagy gondol közben, szigorúan a mozduló és megszólaló szereplők gesztusainak kimutatására szorítkozik. Ez az aszkézis óvja meg mind az érzelgősségtől, mind pedig az elkalandozó reflexióktól. Mindaz a figyelem, amely az ilyen kitérőkben szétszóródna, itt a mozdulatokra és beszédgesztusokra összpontosul. Vagy még pontosabban: azokban.⁶

A feljegyzések ennek kedvéért tekintenek el azoktól a viszonyítási keretektől, amelyek kezdettől fogva várhatóvá tennek, ami feltűnik, mozdul vagy kimondatik. Ha olvasás közben elővételezzük a történés *értelmét*, és a gesztusok csak annyiban érdekelnek, hogy ezt az értelmet megragadjuk, akkor nem követjük bennük az idő járását. Foglyul esünk saját reflexív vagy értelmező gesztusaink idejében, és szem elől tévesztjük mindazt, ami nem ezek mozgásterében zajlik. Fontos, hogy a *Verhovina madarai*ban a történésnek irányt (értelmet) adó jóslatok sohasem a feljegyzésekben vannak, hanem a feljegyzendő gesztusok között, ami lényegi különbség még akkor is, ha valamelyik jóslat beteljesülni látszik. Így mindannyiszor megmaradunk a történés ritmusánál. Az Augustinék akasztó-szerkezetének leírása a fotelek elhelyezésével kezdődik, a szekrény falhoz viszonyított távolságának megnövelésével folytatódik, és csak a szekrényt körüljárókkal együtt fedezzük fel a nehezekekkel telerakott ládát, a hurok gyanánt szolgáló sodronyt, végül – gondolnánk – a zsinog révén működésbe hozott kioldószerkezetet. De a további figyelmes vizsgálódás a posztóval kibélelt láda hangtompítóját is felfedeztet. Minthogy nem látjuk át rögtön az egész szerkezetet, annak kifundálásával és kivitelezésbeli bravúrjaival együtt, fokozottan a *részletekre* vagyunk utalva, amelyek egy bádogos-lakatos mutatóvány nem egyszerre születő ötleteinek „feljegyzéseivé” válnak.

Máskor azáltal lesz élessé minden mozdulat, hogy egy, a telepre érkező idegen (pl. Anatol Korkodus egy újabb véden-

5 Ezért vitakoznék Szendi Nóra alábbi magyarázatával: „Nem pusztán a hatalom arctalan, maguk a szereplők is álarcok mögé rejtőznek. Csakhogy a maszk rákövül az eredeti arcvonásokra, s azok a takarásban szépen, lassan eltorzulnak, mígnem az ember elfelejti, milyen is volt valójában, elfelejti tettei igazi okait, s vakká lesz azok következményeire. Nem odafönről érzékel a veszély: belőlük, a maszkot viselőkből, az egyszeri emberekből tevődik össze az az uralmi hálózat, mely végül a közösség belső ellenségeit, besúgóit is kitermeli.” (i. m.)

6 „Én nem látok bele mások lelkébe, akkor sem, ha én találok ki őket, de nem is akarok. Nem szívesen vájkálok mások gondolataiban, ezzel megtisztulem hőseimet is, tetteik, belső indítékaik jobbára előttem is ismeretlenek, akkor is, ha történetesen az alanyi előadásmódot választom. Elégedjünk meg a tárgyilagossággal, szenttelen látvánnyal, így a szavakon és gesztusokon kívül alig-alig kerül a szövegbe más információ. Azokkal is jó csinján bánni.” (Jánossy Lajos idézett interjúja)

ce vagy az olvasó) közelít az éppen történőhöz, még mielőtt sikerülne összefüggésekbe ágyaznia az észlelt mozzanatokot. A Talpasok utcáján először végighaladó Vangyeluk megkérdezi Adamot, miért zárták be Augustinékát a saját, fogdává alakított házukba. A kapott felelet csak egy újabb, a megtudni vélt történettől még távolabb vezető kérdésre futja, amire aztán már nincs is semmilyen válasz: „Nem tudom, mond-e ez neked valamit. [– így Adam –] Az illetők áramot vezettek iskolás gyerekekbe. Az egyik hét, a másik nyolc, a többi tizenegy éves volt. Valódi áramot, a kétszázhusz voltosat. / Valami kísérlet, ilyesmi? / Le-gyintettem. Nem mindegy?” (12–13)

Az összefüggéseket firtató először olyan választ kap, ami tökéletesen rímel a feltett kérdésre, és bár minuciózusan konkrét, mégsem segít. Olvasóként is sokszor kapunk ilyen, a kérdést nyitva hagyó választ, amikor tisztázni szeretnénk a regényben olvasott talányos történetek valamilyen megbízható viszonyítási keretét. A tavasz érkezésének feljegyzésében ezt olvassuk: „A mérőlécek körül, ahol a kettes számú hőforrás vize gőzölögve a folyóba ömlik, és ahol nyaranta lomha fekete örvény kavarog, a jég vékony üveges kérge alatt, a hínár imbolygó fonalai között, mint a víz alatti ismeretlen világ üzenetei, már csillogó buborékok vándoroltak.” (20) Nem világos, hogy miért a buborékok megjelenése jelzi a tavaszt. Mint ahogy Bodor egy korai novellájában is azt olvastuk, hogy színtelen folyadék volt az üvegben, „de ahogy [a vadász] meglötytyintette, látszott, hogy nem víz”.⁷ Hacsak az olvasó nem végez el egy kísérletet a vizes és a pálnikás üveg egymás melletti meglötytyintésével, nem derül ki, hogy miért. Valószínűleg a tavaszi buborékokkal is lehetne tovább kísérletezni. Mert jóllehet pazar útbaigazítást kapunk a folyóról, akárcsak a Verhovinán történtek folyásáról, a tájékozódást – *pró-baidősökre* váró kísérletképpen – a narrátor ránk bízta.

Gyakran a telepre és környékére érkezők sem mondják meg, hogy ki küldte őket és mi a szándékuk, csak talányos részleteket ejtenek el, mint a lóarcú vagabundus. Valaki követi ugyan, amit csinálnak, de minthogy nem sikerül azt célszerűségében megragadnia, kénytelen beérni a történés meteorológiájával (hogy minket is erre bírjon). Előfordul, hogy készen kapjuk a történet keretét, csak éppen nem tűnik elfogadhatónak. Így aztán megint arra kényszerülünk, hogy az apró mozzanatokba kapaszkodva próbáljuk megragadni, ami „tényleg” történt. Januszkyt a telepre érkezésekor Anatol Korkodus rögtön küldetéssel bízta meg. Az újonc azonban sokkal több ideig hiányzik, mint amennyire szüksége lett volna a feladat teljesítéséhez. Kérdőre vonásakor azt mondja, hogy „madarak ragadták el a tó fele menet, és csak arra bír emlékezni, hogy a fészükben töltött néhány napot”. Adam először aprólékosan számba veszi a tüneteket („Bár ru-

7 Bodor Ádám: Az erdész és vendége. In Uő: *Vissza a fülesbagolyhoz. Válogatott elbeszélések*, Magvető, Budapest, 2003³, 29.

hája gyűrött volt, kipihentnek látszott, gumicsizmáján egy csöpp sár se.”), melyek egy zugban végiglustálkodott napokra vallanak, majd a képtelen fedőtörténetet annak logikáján belül lepeli le: „Hazudsz [...]. Verhovinán nincsenek madarak.” (113) Az epizód kiemelése a könyv hátsó borítóján, Bodor modorában folytatja a játékot. Ha meg akarunk tudni valamit a kézbe vett könyvről, néhány nagyon pontos moccanást, illetve azokra szorítózkodó replikákat kapunk. De amennyiben a könyvbeli történet egészéről, annak témájáról vagy hasonló keretekről akarunk megtudni valamit, semmit sem sikerül kezdeni velük.

A Balwinder-fejezetben a történet előrehozott következményeinek konkrét tárgyi leletei felől (értetlenül) elindulva követjük, amit a nyomozásnak nem sikerül feltárnia. Karabiberi csendbiztosnó hiába vallatja Adamot a pápa halálának napjáról, a Húsvéthétfőről, a felismerendő tárgyak láttán ő csak a vállát vonogatja. Közben pedig az egész fejezetet Adam hajszálpontos feljegyzései teszik ki ugyanarról a napról – csak hogy nem azoknak, akik a dolgok megítélése, illetve a jogi felelősségek megállapítása végett kíváncsiak az eseményekre, hanem olyanoknak, akiket a történésük érdekel. Narrátorként ugyanis nem vizsgálati jegyzőkönyvbe mondja, hanem a Verhovinai történetek meteorológusaként jegyzi fel, ami megesett, lelkiismeretének *eljárását* is beleértve. S ami Madam Karabiberinek nem sikerül, tudniillik, hogy Adamot visszaterelje a tett idejébe, sikerül a billenő vagon kerekeinek és a sínek finom nyikkanásainak egyre erősödő rezonanciái révén, amelyek a feledhetetlen hangokat mindent beborító, semmilyen egérutat nem hagyó orgonaszó-burává növesztik.

A Nikita-fejezetben csak a lábnyomok kísérteties feltűnéseit látjuk a hóban, de azt, aki cikcakkban lefele ereszkedik a lejtőn, még sokáig nem pillanthatjuk meg. „A káprázat akkor ér véget”, mikor a hó- és jégpáncélba burkolt utas kiér a termálforrások körüli, sötét hátteret képező gyepre. Pazar részleteket kapunk a sötétlő bemélyedésekről és a óra vetülő kósza árnyékról, de annak hiányában, aki nyomokat hagy és árnyékokot vet. A megszo-kott okozati tájékozódást is kimozdító, *cikcakkos* közeledés volta-képpen Bodor írásgyakorlatáról szóló meteorológiai feljegyzés. Nem csak arról van szó, hogy az elbeszélő üres fehérséget hagy a papíron az *aktáns* szubjektumát vagy jellemét illetően, inkább az történik, hogy a Bodor-szereplők csakugyan mindenestől beleolvadnak a gesztusaikba. Igaz, hogy a magyar katonatiszt úgyszólván a jóslatokból érkezik Verhovinára, és alakja is mindenestől kísérteties, de amit egy fehér alak frissen behavazott hegyoldalon közeledéséről olvasunk, az optikailag teljesen megbízható, precíz jelentés. A Bodor-féle talányos történetek is sokszor csak nyomok és árnyékok feltűnését engedik látni, hogy rávegyenek annak követésére, amiben nem boldogulunk okozatok mentén. Talán a regényfejezetek ritmikai tagolása a legfontosabb: a sor-közzel elválasztott (írás)gesztussorok kimunkálása, amelyek nem tudósítani akarnak egy folyamatról, vagy megismertetni

a benne résztvevőkkel, hanem arra bírnak rá, hogy olvasói figyelmünk rezonanciái váljanak a történet feljegyzésévé. A sok irányba szétszóródó, végül mindig elbizonytalanodó referenciák és egy mindent érthetővé tevő viszonyhálózat örökös felfeslése ráutalnak annak várására, ami éppen történik. A telep hajnal óta ugató, nyugtalanul figyelő kutyáinak *látványát* Bodor ezúttal nem egy szereplővel, hanem az olvasóval mossa össze.

A novellákban is így vesz rá, hogy nagyon odafigyeljünk mindenre, de végül nem derül ki semmi, ami fogódzót nyújthatna a keretviszonyok rekonstruálásához. Ehelyett azzal maradunk, amit az éppen történőben követtünk. De ez mindig több. Mert jóllehet nem tudjuk meg, miért szállt le uborkás szatyrával egy gyereklány a buszról a hágó tetején, hogy ott várja meg a késői járatot ugyanabba az irányba, közben sok minden kiderül arról, hogy milyen is egy hágó.⁸ Ahogy a források számáról, hozamáról vagy a vízállásról készült feljegyzések esetében legtöbbször egyáltalán nem látszik ezek kitartó figyelésének értelme vagy haszna, mivel nem válnak határozott jeleivé vagy kalkulálható adataivá egy átlátható működésnek, a Bodor-történetek ritmusát adó gesztusok sem segítenek a történet egészét megmagyarázó kimenetel felismerésében. Amennyiben bennünket mégis ezért érdekelnek, akkor úgy csal lépre az elbeszélés, hogy módszeresen kiéheztet az értelemadó jelekre. Ilyenkor mindenre nagyon figyelni kezdünk, hátha épp az lesz, ami fogódzót nyújt. Egy idő után pedig már elég sokat törődünk ezekkel a részletekkel ahhoz, hogy önmagukért váljanak érdekessé. Ettől kezdve pedig már nem reprezentációkat, hanem tartamdús történéseket követünk. Talán ez a titka azoknak a csodálatos megérzéseknek is, amikor valaki érthetetlenül rájön arra, ami történni fog. Anatol Korkodus, aki nem hisz Aliwanka vízi látomásaiban, a csendből maga is jósol. „Mert más a hangja a csendnek, amikor valaki van benne, és megint más, amikor a falak között nem tartózkodik senki, amikor még a lehelet is visszhangosan ütközik meg a kietlen falakon, mivelhogy a környéken senki emberi lény lelkével nem találkozik.” (102–103) Adam a falakon keresztül is tudja, hogy Vangyeluk elment, „mindjárt azután”, ahogy ő belépett Anatol Korkodus szobájába. (36) Ami titokzatos, illetve kétes jóslásnak tűnik, olykor nem egyéb az idő járásának ritmusára irányuló, eléggé intenzív figyelésnél.

Végző soron nemcsak a narrátornak, hanem a regényírónak is így kell megéreznie, hogy mi fog történni a következő, még üres lapokon. Úgyszólván ez a dolga, még akkor is, ha hosszabb távon nem lát előre semmit. Természetesen a megézés csálhat is, ezért nem definíciószerűen vagy magától értetődően hiteles, hanem időbeli tájékozódásának kifinomultsága szerint. Amikor elmarad, amire az író „titokban számít”, jobb más el-

8 Bodor Ádám: Milyen is egy hágó? In Uő. i. m.

foglaltságot keresni.⁹ Ha valamelyest nem gyakoroljuk magunkat olvasás közben is mindezekben, akkor szívesen értekezünk azokról a trükkökről, ahogy az író egy diszkurzív közegben tetteteti vagy fikcionálja a „megérzéseket”. Eljárását ugyanolyan retorikai, narratológiai fogásnak tartjuk, mint például azt, hogy az elbeszélés nem magyarul zajlik, és nem is lehet tudni, hogy pontosan milyen fiktív nyelven. Csak ne járjunk úgy, mint azok, akik megpirongatják Januszkyt a tettetett folyékony felolvasásért az idegen nyelvű könyvből, miközben nem ismerik fel, hogy ő tényleg tud magyarul. Az elbeszélés persze a talányos félreismerést is „azon a nem létező nyelven” (134) – meteorológiai feljegyzésekben közli. Ezért nehéz érvekkel meggyőzni valakit, aki nem követi az írásgyakorlat figyelemgesztusait. De amennyiben az irodalmi írást és olvasást gyakorlás közben kutatjuk, nem a különféle kontextusokból megérthető összefüggések, és nem is a pusztá érzékelés, hanem a figyelem hihetetlenül kifinomult rítusai kezdenek el érdekelni. Mert „[a] tartós csendnek, amikor egyre csak nyúlik, nyúlik, egyszer csak hangja lesz. Úgy kezd, halkán sóhajtozva, mint egy távoli vízesés, majd sisteregni kezd, aztán amikor már harsog, tombol kibírhatatlanul, hirtelen, mintha beléd spriccelnének, az egész világ jegesen becsorog a füleden.” (16) Háttha az ilyen mondatok azokat is rábírják az *időjárásának* követésére, akik meteorológiai fejtegetéseimet merő allegóriának tartják. (*Magvető, Budapest, 2011*)

9 Vö. Angyalosi, i. m.